

Dévényi Anna

A lelkek fölött uralkodó diktatúra

Az „új korszellem” meghonosítására tett kísérlet

Magyarországon 1932-1936 között

Minden eszmének, minden politikai rendszernek megvan a helye és a szerepe a történelemben. Ebből következik, hogy minden eszme és politikai rend át kell, hogy adja helyét egyszer egy utána következőnek. Az első világháború utáni Európában egyre többen kezdték magukénak érezni ezt a nézetet, s egyre többen gondolták úgy, hogy eljött az ideje egy újabb korszakváltásnak. E közös alapgondolatból sokan sokfelé indultak tovább. Mind a megreformálandó múlt, mind a kialakítandó új rendszer és a hozzá kapcsolódó eszme más-más formában fogalmazódott meg a korszak politikusai, gondolkodói fejében. A kialakuló új hatalmi struktúrák két nagy, egymástól gyökeresen eltérő ágra oszlottak. Egyik irányban a konszenzusos demokrácia fejlődött ki, továbbbépítve a liberális alapokon nyugvó, háború előtti államberendezkedést. A másik ágon a gyors és határozott cselekvésre képes, a változásokat, reformokat akár drasztikus eszközökkel is keresztülvivő diktatúrák, tekintélyállamok különféle fajtái jöttek létre, melyek nagy része sok közös vonást viselt magán.

Magyarországon az egyik ilyen változást sürgető politikus Gömbös Gyula volt, aki 1932. október 1-jétől 1936. október 6-áig mint Magyarország miniszterelnöke tehetett kísérletet politikai elképzelései megvalósítására.

Fontos, hogy nemcsak a miniszterelnöki posztot, hanem a kormánypárt vezéri tisztét is átvette Bethlentől. Az Egységes Pártot, ami a későbbiekben rendkívül fontos szerepet játszott politikájában, gyökeresen átalakította, szervezett tömegpárttá duzzasztotta.¹ A kormánypárt új nevet is kapott: Nemzeti Egység Pártja (röviden: NEP). E beszédes név – látni fogjuk – jól tükrözi Gömbös politikai szándékait.

A miniszterelnök a magyar politikai életben először lépett a választók elé pontokba szedett politikai programmal (kormány- és egyben pártprogrammal), a Nemzeti Munkatervvel. Már ebben, s legelső megnyilvánulásaiban is határozottan kifejti, hogy új úton kívánja vezetni a nemzetet. Mégpedig azért, mert amin eddig haladt, az nem más, mint a pusztuláshoz vezető út. Gömbös és társai szerint az első világháború után a nemzetközi rend felborult, a korábban biztosnak tűnő politikai, erkölcsi és gazdasági rend megingott. Az összeomló régi világrend romjai közül ki kell menekíteni az országot és új utakra vezetni.

A „régí korszellem”, a liberalizmus és a szocializmus kritikája

Gömbös és a vele hasonló gondolkodású csoport világnézetének, alaptézise, kiindulópontja a fennálló világrend, az eddig követett erkölcsi, politikai és gazdasági normák megrendülésének, elavultságának hirdetése, ebből fakadóan azok megtagadása volt. Szerintük a 19. században Európa-szerte uralkodóvá

---

¹ A kormánypárt eddig, mint minden magyar párt a korszakban, parlamenti klubpártként működött, azaz nem volt nyilvántartott tagsága. Aktív pártpolitika csak a parlamentben és a jórészt országgyűlési képviselőkkel és prominens személyekkel, politikusokkal, esetleg neves szimpatizánsokkal összetevődő pártklubban folyt. Tényleges, széleskörű politizálásra csak a választási kampányok során vállalkoztak, egyébként a tömegeket igyekeztek kihagyni a politikai életből.

váló gazdasági és politikai liberalizmus az első világháború, és az azt követő bonyolult és válságokkal küszködő korszak követelményeinek már nem tudott megfelelni.

A gazdaságban a liberalizmus a társadalmi csoportok közötti szakadékok egyre mélyebbé válásához, a kartellek, monopóliumok kizárólagos érvényesüléséhez, az őstermelők, kisiparosok, kisebb tőkével gazdálkodó vállalatok ellehetetlenüléséhez vezetett. Ez nem pusztán gazdasági krízishez, de a szociális problémák meghatározódásához is vezetett, ami sok területen hatalmas problémákat halmozott fel. (Ezek közé tartozik a szocializmus eszméinek térhódítása, mely számos európai politikust megrémített.)

A politikában Gömbösék a liberalizmus számlájára írták a parlamenti demokrácia mind nehezkesebbé válását: a lassú ügymenetű államberendezkedés csak nehezkésen tudott az új kihívásokra reagálni. Szerintük a felgyorsult, modern élet új, modern államberendezkedést, új típusú hatalomgyakorlást, a hatalommegosztás arányainak legalábbis módosítását, vagy akár radikális felbillentését követeli, még hozzá a kormányzó hatalom javára és a törvényhozó hatalom rovására.

Nézeteik szerint a liberális alapokon nyugvó európai gondolkodás, politikai és gazdasági rend egyre kevésbé alkalmas a mindennapos, s egyre súlyosabb problémák, válságok kezelésére. Ez a nézet nemcsak Magyarországon, de Európa számos más államában is elterjedt, sorra születtek az új alternatívák, az új államrend prototípusai.

A Gömbös közvetlen munkatársai közé tartozó Béli Béla és Marton Béla²írásai alapján még pontosabb képet kapunk a Gömbös-csoport liberalizmusról alkotott felfogásáról.³ Ezek szerint a liberalizmus a maga idején fontos szerepet töltött be az emberiség történelmében és (elsősorban jogi) fejlődésében. Az „*abszolút királyságok igazságtalanul korlátozó hatalma*”⁴ellen kialakult eszme nagy feladata (és eredménye) az egyéni szabadságjogok kivívása volt. A liberalizmus tehát az egyén érdekeiért harcolt az elnyomó királyi hatalom ellen. Gazdasági téren is hatalmas változásokat eredményezett, megszülettek az individuál-liberális közgazdasági elméletek, melyek szerint (Gömbös olvasatában) az emberek természetes joga, hogy minél nagyobb gazdasági előnyhöz jussanak.

A liberalizmus tehát az egyéni szabadság megteremtésével elhárította az akadályt a továbbfejlődés útjából, de nem mutatta meg a továbbfejlődés szükséges irányát. A társadalom organikus egységét

---

² Béli és Marton Gömbös legszűkebb környezetéhez tartoztak, s állíthatjuk, hogy nézeteik tökéletesen harmonizáltak Gömbösével, aki nagyon fontos és bizalmas pozíciókba helyezte mindkettőjüket. Béli Béla 1934-től a kormánypárt propaganda-osztályának vezetője, Marton Béla 1932 októberétől a párt ügyvezető főtitkára, a pártszervezés irányítója volt.

(Vonyó József, Gömbös pártja. A Nemzeti Egység Országos Központjának dokumentumai (1932-1939). Budapest-Pécs, 1998. 18.o.; Kenyeres Ágnes (szerk.), Magyar életrajzi lexikon III. (kiegészítő) kötet, Budapest 1981 1981.; Borbándi Gyula, Magyar politikai pályaképek 1938-1948. Budapest 1997.)

³ Béli Béla, Az egyéni szabadság az új társadalmi rendben. *Nemzeti Figyelő* 1936. január 5.; Béli Béla, képviselőházi beszéd az orvosi kamara felállításáról szóló törvény vitáján 1935. nov. 28-án. Képviselőházi Napló 1935. IV. köt. 276-279.; Marton Béla, képviselőházi beszéd 1935. jún. 11-én. Képviselőházi Napló 1935. II. köt. 441-445.; Marton Béla, A magyar vezető értelmiség szerepe a nemzeti munkában *Nemzeti Figyelő* 1933. november 26.; Marton Béla, A magyar munkáskérdés igazi arca. *Nemzeti Figyelő* 1934. március 18.; Marton Béla, Két világ között. Bp. 1940. Az *Új Magyarország* VII. évf. 227. számában közölt cikkének különlenyomata; stb.

⁴ Béli, Az egyéni szabadság..., i.m.

szétzilálva visszavetette annak fejlődését, a korábbi szellemi és gazdasági korlátokat ugyan ledöntötte, de nem hozott létre a helyükben új, a közösséget koordináló intézményeket, így az emberek teljesen magukra maradtak, tagjai elszigetelődtek egymástól.⁵ Gömbösék szerint a liberális világnézet legfőbb értéknek az egyén szabadságát és boldogulását tekintette, ezért a közerkölcsben a túlzott anyagiasság közösségromboló hatása kezdett elterjedni. A túlzott anyagiasság, a léleknélküliség a belső értékek lekicsinyléséhez, a szabadság helyett szabadossághoz vezetett. Ennek következtében elpusztult a nemzet belső értékeinek jó része, és csökkent azok megbecsülése.⁶

E gondolatmenetet követve megállapíthatjuk, hogy a liberalizmus már megtette történelmi kötelességét az egyén felszabadításával, most azonban csak gátat jelent a további fejlődés útjában – a liberalizmusnak tehát buknia kell.

Amint a fentiekből is kiderült, a Gömbös-csoport nézetei szerint a liberalizmus társadalomromboló, konkrétan a társadalmi (és gazdasági) ellentéteket elmélyítő hatása volt az, ami a szocialista eszmét életre hívta. A liberalizmus tehető tehát felelőssé ezen új, az egész emberiséget fenyegető „szörnyeteg” életre keltéséért. De hiába tekintik a marxista szocializmust a liberalizmus kritikájának, mégis szinte ugyanazokat a hibákat róják fel mindkét eszmeáramlatnak. A szocializmus első bűne – a nemzeti egység, azaz Gömbösék gondolatvilágának szemszögéből – a társadalom egységének megbontása, osztályokra tagolása, sőt osztályharc szítása. A különbség mindössze annyi, hogy míg a liberalizmus egyénekre, addig a szocializmus osztályokra szabdalja a nemzetet. Második bűne, hogy végképp szétzilálja a társadalmat azáltal, hogy ki akarja emelni a fizikai munkások rétegét, és egy új, nemzetközi közösségbe próbálja beilleszteni.

A liberalizmussal kapcsolatban elismerték annak – valamikori – történelmi jelentőségét. A szocializmussal kapcsolatban úgy vélekedtek, az is megkapta a maga lehetőségét a történelemtől, amikor megmutathatta volna, mire képes, de ezt az alkalmat elszalasztotta, sőt azt bizonyította be, hogy mennyire kártékony hatású. Természetesen mindezt az első világháború után Európa-szerte lezajló kisebb-nagyobb szocialista, baloldali pozíciószerezéssel, Magyarország példáját tekintve pedig a Tanácsköztársasággal igazolták, melyet Gömbösék – ellenforradalmárként – már 1919-ben hevesen támadtak.⁷

---

⁵ „... a liberalizmus az egyént felszabadította ugyan a kötöttségnek fejlődést akadályozó béklyóiból, de nem teremtett számára olyan intézményeket, amelyekben az egyén ezzel a szabadságával élhetett volna...” Béldi Béla, képviselőházi beszéd (1935 nov. 28-án), i.m.

⁶ Marton, i.m. (Marton itt ismertetett nézetei a 19. sz. végi újkonzervatív szellemi áramlatból átemelt eszmék.)

⁷ „Volt alkalom arra, hogy a marxista szocializmus megmentse a munkásságot és a parasztságot. Úgy látszik a marxista szocializmus elítélte ezt a történelmi pillanatot, nem ismerte fel, mert a munkásság és a parasztság szempontjából semmivel sem tudott jobbat produkálni, mint a polgári uralom”. „a materiális szocializmus levizsgázott nem egyszer, hanem már sokszor olyankor, amikor külső országokban, például Németországban és Ausztriában megvolt a lehetősége arra, hogy alkosson, de alkotni nem tudott.” Béldi Béla, képviselőházi beszéd 1935 május 23-án (költségvetési vita). Képviselőházi Napló 1935. I. köt. 396-402.

Az „új korszellem”: a „nemzeti öncélúság”

A Gömbös-csoport véleménye szerint a magyar nemzet jövőbeni sikereit, a trianoni békeszerződés revízióját, a gazdasági és lelki egyensúly helyreállítását, az új világrendhez, a liberalizmust felváltó „új korszellemhez” való sikeres alkalmazkodást a „nemzeti egység” megvalósítása által, Gömbös Gyula útmutatásit követve érhattük (volna) el. Gömbös gyakran hangoztatott célja volt felszámolni a magyar társadalomban eluralkodott lelki válságot és az országot a nemzetpusztító liberalizmus helyébe lépő új világrend útjaira terelni. Az egyes nemzetek ugyanis – állították – mindig az uralkodó „korszellemnek” megfelelő életformát alakítanak ki maguknak, s annak változásait rendre követik. Ezek a változások azonban rendszerint nagy nehézségek, sőt áldozatok árán valósulhatnak csak meg, jelentős társadalmi sokkhatást váltva ki, nemegyszer forradalmat idézve elő. Az ilyen (szerintük szükségszerű és kikerülhetetlen) változások csak akkor lehetnek fájdalommentesek, ha arra előzőleg a társadalmat alaposan felkészítették, majd erős központi kormányzat segítségével minél gyorsabban le tudják vezényelni. Nagyjából ez annak a folyamatnak a lényege, amit Béldi Béla „nemzetirányításnak”⁸ nevez. A történelem során a magyar nemzet életében korábban már véghezvitt tervszerű „nemzetirányításra”, az új korszellem bevezetésére Béldi a magyar államalapító királyt, Szent Istvánt hozta föl példának, aki „az ázsiai pogány közszellemnek az újonnan kialakult keresztény korszellemmel való felváltásáról, vagyis a nemzetnek új életformára való áttéréséről gondoskodott.”⁹ De negatív példát is mutat: a korszellemhez való igazodás volt az 1848/49-es, Habsburg-ellenes magyar forradalom és szabadságharc is, amikor épp a liberalizmus korszellemét vettük át, s mivel az nem volt kellőképpen előkészítve, forradalomba, majd háborúba torkollott. Mindezek által kívánta igazolni, mennyire fontos a tervszerű nemzetirányítás.

A nemzetirányítás „nemes” feladatát vállalta magára Gömbös Gyula, s látott megvalósításához 1932-ben, kormányfői kinevezése után. Hiszen az új világrend, aminek lényegére már rátapintottak az Európában sorra alakuló nemzeti diktatúrák – pl. Olaszország – egyre kecsegtetőbb eredményeket tudott felmutatni. Magyar vonatkozásban az „új korszellem” Gömbös szerint az általa sokat emlegetett „nemzeti öncélúságban”, az autark, nemzeti politikában ölthet testet, amelynek segítségével felépülhet az „öncélú nemzeti állam.”¹⁰ Ennek lényege a nemzet mindenhatósága, a nemzet érdekeinek mindenek

⁸ „A 'nemzetirányítás' jelenti a nemzet lelki készségének egységes és tervszerű alakítását, a mindenkori korszellemmel konformis, legmegfelelőbb életforma ellenállás nélküli felvételére. Más szóval tehát a nemzetirányítás a központi hatalom által végzett azt a tervszerű munkát jelenti, amelynek célja az, hogy a nemzet mindig a legkisebb áldozattal, a leggyengébb átmeneti zavarok árán, tehát fejlődésében vissza nem esve, térhessen át új életformára.” (Béldi Béla, *Nemzetirányítás*, Budapest, 1935.; eredeti megjelenés: *Nemzeti Figyelő* 1935. augusztus 11., 18., 25., szeptember 1., 5.)

⁹ Béldi, *Nemzetirányítás*. i.m. 6-7.o.

¹⁰ Gömbösék a Nemzeti Munkaterv 1. pontjában tüzték ki célul a „öncélú nemzeti állam” felépítését: „Politikánk célja a magyar nemzet megerősítése, felvirágoztatása, a nemzet minden tagja részére az elérhető legnagyobb erkölcsi és anyagi jólét biztosítása. Mivel ez a cél csakis szilárd alapokon nyugvó, határozott célkitűzésekkel dolgozó s erőteljes alkotmányos központi akarat irányított független nemzeti állam keretén belül valósítható meg, politikánk közvetlen feladatául az öncélú nemzeti állam kiépítését tekintjük.” (Vonyó, Gömbös pártja, i.m. ., 50. o.)

– az egyéni és csoportérdekek – fölé helyezése volt. „Mindenki arra törekedjék tehát, hogy az elsők között szolgálja a magyar jövődöt, mert mindennél és mindenkinél előbbre való a Nemzet. Ez az, amit a nemzet öncélúsága alatt értünk.” – *magyarázták a terminust a Nemzeti Egység Pártja zászlóbontó ülésein a pártvezetők, központi utasítás szerint.*¹¹

Gömbös Gyula és környezete elképzelései szerint az ideális állam fundamentuma a jól szervezett, szolidáris, *egységes* társadalom. Hiszen csakis a világnézetében, gondolkodásmódjában és céljaiban *egységes* nemzetközösség képes a Gömbösök által rárótt hatalmas feladatok végrehajtására (az új korszellemhez idomuló öncélú nemzeti állam felépítésére). E logika szerint a lelki egység lehet az alapja a gazdasági és a politikai egységnek is.

Nem véletlen tehát, hogy különösen nagy hangsúlyt fektettek a társadalom megszervezésére, világnézeti nevelésre. Tulajdonképpen e célból hívták életre a Nemzeti Egység Pártja mellett (vagy inkább azon belül) a Nemzeti Egység Mozgalmát is, mely céljának tekintette az egész magyar társadalom egységbe szervezését. Gömbösök retorikájában fontos szerepet kapott annak hangsúlyozása, hogy nem pusztán pártot, hanem mozgalmat, a Nemzeti Egység Mozgalmát építik, a párt létrehozása pusztán kényszer, az alkotmányosság szellemében ugyanis csak pártkeretek között politizálhatnak, vehetnek részt a parlamentben és a kormányban.¹² Valójában éppen fordítva történt: a mozgalmi, közösségi jelleg hangoztatásával szervezték meg a pártot. „*Természetes, hogy az, aki a Nemzeti Egység Mozgalmának tagja és híve, tagja egyszersmind a Nemzeti Egység Pártszervezetének is*” – olvasható a Nemzeti Egység Szervezetének Országos Központja által 1934-ben (a mozgalom évfordulója alkalmából) kiadott körlevélben.¹³ A társadalomszervezés háttérében voltaképpen pártszervezést fedezhetünk fel. Megkockáztathatjuk azt a következtetést, hogy Gömbösök társadalomszervezése, az áhított új típusú társadalom mögött a pártállam körvonalait igyekeztek megrajzolni, persze csak nagyon óvatosan és – egyelőre – az alkotmányosság keretei között.¹⁴

A Nemzeti Egység Mozgalma néven elindított hatalmas szervező munka eredményeként olyan társadalom létrejöttében reménykedtek, ami tervszerűen működik a Nemzeti Egység (azaz Gömbös) igényei szerint, s amiben a hagyományos (liberális) autonóm társadalmi szervezeteket (egyesületeket, olvasóköroket, alapítványokat, dalárdákat stb.) a Nemzeti Egység Szervezetei váltják föl, kizárólagosságot vívva ki maguknak. A sok ezernyi kis, független, a helyi igények által életre hívott társadalmi szervezetet tehát egy monumentális, központilag irányított, de a legapróbb közösségekig is elérő mozgalom (a Nemzeti Egység Mozgalma) váltaná fel, mely felöleli a közélet

¹¹ Vonyó, Gömbös pártja, i.m. 105. o.

¹² „Amikor szervezeteket létesít az ország minden részében (a NEP – D.A.), a pártpolitikát csak elkerülhetetlen eszköznek tekinti a Nemzeti Egység gondolatának megvalósítására és szervezeti életében a pártpolitikán túlmenően az egységes magyar társadalom nemzeti erőket gyűjtő hasznos és eredményes életét kívánja biztosítani” Vonyó, Gömbös pártja, i.m. 105.o. A pártközpontban készített beszédminta a NEP 1933. júniusi zászlóbontó üléseihez. A beszédet a leendő elnök sajátjaként olvasta fel.

¹³ Vonyó, Gömbös pártja, i.m. 152.o.

¹⁴ A NEP szervezetéről lásd bővebben: Vonyó József: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Pécs, 2001., valamint Vonyó, Gömbös pártja, i.m., bevezető tanulmány.

minden színterét: kulturális, ifjúsági, szociális, sport-, önszervező, gazdasági és számos más profilú alszervezettel működne helyi szinten.

A szervezőmunka végeredménye egy több oldalról ellenőrizhető és irányítható, egységes, nemzeti öntudatában megerősödött társadalom lett volna. Olyan, mely erős támaszt, biztos háttérrel nyújt Gömbös Gyula nagy nemzetmentő politikájához. Elképzeléseik szerint a társadalom szervezése (s majd irányítása és ellenőrzése is) két irányban történt volna. Egyik az ún. horizontális irány, a „nemzet sajátos erőinek”, tulajdonképpen a társadalom önszerveződő erőinek fent vázolt befogása. A másik, a vertikális irány az érdekképviseleti rendszer kiépítését jelentette.¹⁵

Az „öncélú nemzeti állam” szervezeti felépítése

Gömbös nem véletlenül választotta hatalma kiterjesztésének alappilléreül a kormánypártot. A magyar országgyűlésben még az őt megelőző pártvezér-miniszterelnök, Bethlen István hívei voltak többségben, így parlamentáris úton nem volt esélye reformterveinek bevezetésére. Erőszakos eszközökhöz sem nyúlhatott, hiszen nem rendelkezett sem a hadsereg, sem a rendőrség feletti korlátlan hatalommal. Egyetlen lehetősége a széles társadalmi támogatottság megszerzése maradt, ami mellett a kormánypárt átszervezésével és saját híveivel való feltöltésével készült a következő választásokra.

Gömbös szerint a magyar államberendezkedés az első világháború vége óta, még mindig nem alkalmazkodott a független államiság követelményeihez. Ki kell tehát alakítani a független magyar állam számára legmegfelelőbb szisztémát, s e szerint kormányozni az országot a jövőben. Erre vonatkozó elképzeléseik közül néhányat a Nemzeti Munkatervben is megfogalmaztak: *„Közjogi és államigazgatási berendezésünket – a mai kor követelményeinek figyelembe vételével, de a hagyományban rejlő erkölcsi erők megóvásával – úgy kívánjuk átalakítani, hogy ez a közjogi és államigazgatási berendezés a nemzeti erők maximumát bocsáthassa a nemzeti célok megvalósítása végett a nemzet vezetőinek rendelkezésére.”*¹⁶ Mindezek alapján állíthatjuk, hogy a jövő államberendezkedésének legfontosabb eleme az erős, központi végrehajtó hatalom. Már a liberalizmussal szembeni kritika alapján is világosan látszik, hogy Gömbösék elvetették a montesquieu-i hatalommegosztás elvét. Szerintük a jelen (az 1930-as évek) körülményei között csakis centralizált hatalomgyakorlással, a végrehajtó hatalom túlsúlyával, a törvényhozás gyengítésével lehet hatékonyan vezetni az országot. Ennek az elvnek érvényesítését több módon is megpróbálták keresztülvinni. Ideális esetben létrehozták volna a hivatásrendi államot. Nyilvánvaló, hogy az ötletet az olasz korporatív törekvésekből merítették, közismert hogy Mussolini politikája nagy csodálatot

¹⁵ Béli Béla, Nemzetszervezés, Budapest. 1936. 42-44.o (Eredeti megjelenés: Nemzeti Figyelő 1935. október 27., november 3., 10., 17., 24.) A „horizontális” és „vertikális” társadalomszervezés kifejezéseket Béli használta előszeretettel.

¹⁶ Nemzeti Munkaterv 6. pont. Vonyó, Gömbös pártja, i.m. 53. o.

váltott ki a Gömbös-csoport körében (is). (Közismert viszont az is, hogy ezen a téren Gömbösék szinte semmilyen eredményt nem tudtak elérni.)

A hivatásrendi állam kialakítására többféle terv is született.¹⁷ Gömbös 1933-ban megfogalmazott elképzelési szerint egykamarás parlamentet hozott volna létre, amelyben a titkosan választott képviselők mellett a szakmai kamarák és a törvényhatóságok képviselői, valamint a kormányzó által kinevezett tagok hozták volna a törvényeket.¹⁸ 1935-ben már az olasz példából ismert korporatív állam megvalósítását tervezték. E szerint a szakmánként létrehozott érdekképviseleti szervbe mindenki számára kötelező lett volna a belépés. Az összes kamara fölött egy csúcsszervet hoztak volna létre, ez a csúcsszerv természetesen a kormány irányítása alatt állt volna. Az érdekképviseleti alapon szerveződő államban a parlament tagjait a (kormány által ellenőrizhető) kamarák delegálják. (Tehát megszűnik a közvetlen népképviseleten alapuló képviselőválasztás.) A parlament kormány feletti ellenőrző szerepe ezzel formálissá válik.¹⁹

Kevésbé ideális esetben – ha nem sikerül létrehozni a kötelező tagságú kamarák szervezetét – a korporatív rendszer egy gyengített változatát tartották volna megvalósíthatónak, pontosabban ideiglenes megoldásnak. Ennek lényege, hogy a parlamenti bizottságokat nem-képviselő, a kamarákból delegált szakértő tagokkal egészítenék ki, és a parlamenti munka súlypontját áttolnák a bizottsági munkára.²⁰

Béldi Béla Nemzetszervezés című cikkében nyújt ideológiai háttérrel, a törvényhozó hatalom gyengítéséhez, valamint az érdekképviseleti rendszer kialakításához. E szerint a parlamenti munka egyetlen értelme az, hogy megvitassa a törvényeket és e vita által segít elfogadtatni a közvéleménnyel a majdan megszülető jogszabályt. Ennek – szerinte – a jogszabály szempontjából abszolúte nincs jelentősége, hiszen a kormánypárti többség úgysem enged változtatni a törvényjavaslaton. Mindössze annyi történik, hogy az ellenzék elmondhatja véleményét, ami esetleg a sajtóban is helyet kap, a közvélemény előtt azt a látszatot keltve, hogy a képviselőház alaposan megvitatta a javaslatot és valóban kihozta belőle a maximumot.²¹ Böven elég tehát, ha a parlament hatásköre mindössze a *törvények megvitatására terjed ki. A vitának viszont akkor van értelme, ha hozzáértő emberek művelik. Szakembereket pedig legegyszerűbben a szakmai kamarák delegálhatnak. Béldi szavaiból tehát azt olvashatjuk ki, hogy a parlament funkciója pusztán a vitatkozás marad. A mégis létrejövő törvények pedig nagyon általános, valódi tartalmat nélkülöző kerettörvények lennének. A tényleges*

---

¹⁷ Gömbös 1933. februárjában minisztereinek küldött tervezete (Gergely, i.m., 242-243.o.), 1935-ös törvényjavaslat a „Törvényes érdekképviseletek országos szervezése” tárgyában (Gergely, i.m., 293-294. o.), Béldi Béla elképzelési a parlament átalakításáról (Béldi, Nemzetszervezés, i.m., 31-36. o.)

¹⁸ Gergely, i.m. 242-243.o

¹⁹ Gergely, i.m. 293-294. o.

²⁰ Béldi, Nemzetszervezés, i.m., 35-36.o.

²¹ „Csakis azért van szükség a parlamentekre, mert sokat beszélnek. Ez a parlamentarizmus egyetlen ereje: a kontradiktórium megvitatás, a több szem többet lát elve. Éppen azért kell a parlament, hogy beszéljenek benne, hogy az elvek harcából egy bizonyos szellem alakulhasson ki. Ez legtöbbször egy kompromisszum, ha nem is a törvény szövegében, amelyen – mondjuk – nem enged változtatni a többség, de az ezt kísérő vita szellemében, aminek következtében a törvény nem idegenül kerül a nép elé, hanem, mint a különböző vélemények tüzeiben megérett és megedződött valami.” Béldi, Nemzetszervezés, i.m., 34.o.

jogszabályalkotás a kormány kezébe kerülne át, amely rendeletekkel irányítaná az országot. Természetesen „alkotmányos” keretek között, a parlament fölhatalmazásával.

Az alkotmányosságot pedig nem véletlenül hangsúlyozta Béldi Béla. Hiszen az alkotmányellenesség, pontosabban az alkotmányosság felszámolása volt az a vád, amivel talán a legtöbbet és nem is alaptalanul illették Gömbös Gyulát, aki alig győzött védekezni ez ellen. Az összes lehetséges fórumon igyekezett hangsúlyozni, hogy az alkotmányosság útjáról nem kíván letérni, nem akar diktatúrát bevezetni, mindössze az ország jövője (túlélése) szempontjából elengedhetetlen erős, centralizált hatalmat biztosítani.

Úgy érveltek, hogy az alkotmányt nem kell sem elvetni, sem megszegni, mindössze megváltoztatni. A magyar alkotmány ezer év óta folyton változik, nem szabad görcsösen ragaszkodnunk annak szövegéhez, vélte Béldi, hiszen „A legnagyobb változások egyikét (1848-ban) éppen a liberális korszak táplálta, amelynek bajvívói most a legtürelmetlenebb alkotmányvédők közt szerepelnek.”²² *A magyar alkotmány egyes részeit szerinte igenis módosítani kell, ha a kor változásai azt követelik. Márpedig követelik:* „Az idő elérkezett. Az ’újvilág’ a küszöbön áll. Lelkiségében, gondolkodásában, ... politikai felfogásban, ... megváltozott az emberiség. Nagyon naiv struccpolitika volna az, amely ezeket a kétségtelen jelenségeket nem akarná meglátni. Ám, ha ez az idő elérkezett, akkor a magyar alkotmány jelenlegi szövegét, ... nem lehet tabunak tekinteni és a még cserepeiben itt maradt liberális korszak és érdekek védelmében, a tradíciókra való hivatkozás alibijével megakadályozni azt, hogy a magyar állam olyan irányban épülhessen ki, amely irány az új nemzeti feladatok megvalósítása szempontjából a legmegfelelőbb.”²³ *Az alkotmánymódosítás tartalmi lényege – hatalomkoncentráció, népképviselői parlament helyett hivatásrendi állam, stb. – a fent leírtak alapján könnyen elképzelhető.*

A kikerülhetetlen kérdés: akart-e Gömbös diktatúrát?

Gömböst – egyik irányból – ellenzéke szinte megállás nélkül ostromolta a diktatúraépítés vádjával. Másik irányból, a szélsőjobb eszmék követői felől viszont azt rótták fel neki, hogy nem épít diktatúrát. A történetírásban a mai napig komoly viták tárgya, vajon törekedett-e Gömbös diktátori szerepre, avagy sem. Csak két munkát emelnék ki. Gergely Jenő szerint téves az az elképzelés, mely szerint Gömbös totalitárius diktatúrát akart bevezetni. Ugyanakkor elismeri, hogy a Nemzeti Egység Pártjának dinamikus szervezése „a totális berendezkedésű, egypártrendszerre épülő diktatúra sémájára” emlékeztet, valamint azt is, hogy az egypártrendszer és a korporatív rendszer egyidejű kiépítése valóban diktatúrát jelentett volna. Mégis úgy véli, Gömbös legfeljebb a propaganda szintjén

---

²² Béldi, Nemzetszervezés, i.m., 21.o.

²³ Béldi, Nemzetszervezés, i.m., 26. o.

foglalkozott ezekkel, tényleges diktatórikus szándék nem húzódott mögötte. Retorikájában ugyan radikális jobboldalinak, tetteiben viszont kompromisszumra kész, újkonzervatív politikusnak tartja.²⁴ Vonyó József ezzel szemben – bár elismeri, hogy Gömbös nyíltan nem hangoztatott soha diktatórikus törekvéseket – úgy véli, kimondatlanul mégis ott húzódott a „vezér” tettei, tervei mögött a diktatúra kiépítésének gondolata. A diktatúra lényegét a következő módon határozza meg: „...*egy szűk hatalmi centrum korlátlan uralma a társadalom felett, melyet erősen centralizált és hierarchizált szervezet (s ez nem csak az állam lehet) közreműködésével valósít meg, valamilyen ideológia jegyében, az általa meghatározott politikai célok megvalósítása érdekében.*”²⁵ Az általunk is helyesnek tartott definíció pedig valóban jól illik Gömbös politikájára: a szűk hatalmi centrum (Gömbös), a centralizált és hierarchizált szervezet (a NEP), a saját ideológia (a nemzeti egység ideológiája), és a jól meghatározott politikai célok (Nemzeti Munkaterv, öncélú nemzeti állam megvalósítása) mind tetten érhetők. Vonyó József is kiemeli azonban, hogy a Gömbös-féle diktatúra egy nagyon lényeges elemében eltér a közvélemény által „általában” diktatúrának tartott rezsimektől: teljesen hiányzik belőle a fizikai erőszak.

Valójában, mint már említettük, nem is lett volna lehetősége ehhez az eszközhöz nyúlni, bár igyekezett saját hívei számát növelni a hadseregnél, mégsem fedezhető fel Gömbös vagy munkatársai tervei között az elképzelés, hogy erőszakos úton biztosítsák maguknak a hatalmat. Igaz, arról sem feledkezhetünk meg, hogy egy „tervezett” diktatúra adott esetben lényegesen különbözhet a „megvalósuló” diktatúrától. (A történelemben nem egy példát találunk a nemes eszmék alapján létrejött embertelen diktatúrákra.) Gömbös mindenesetre – tervei szerint – a „*lelkek fölött uralkodó diktatúrát*” kívánta megvalósítani. Gyakran hangoztatta, hogy a valódi nemzeti egység csak a „*lelkek harmóniáján*”²⁶ alapulhat, vagyis erőszakkal nem lehet tette és áldozatra kész, egységes nemzetet kovácsolni, viszont az őszinte meggyőződésből egyet gondoló és egyet érző társadalom ereje határtalan. Jóllehet, ebben teljesen igaza volt, csak hogy nem sikerült olyan eszmét, és olyan célokat felmutatnia, amelyekért minden magyar egyformán tudott lelkesedni. Ami nem meglepő, hiszen a kor megosztott társadalmában valószínűleg ez lehetetlen is lett volna. S bár kormányprogramjában, a Nemzeti Munkatervben kijelölt feladatok az ország közvéleményének jó részét megnyerték, megvalósításuk módja, üteme, sorrendje már sokakból csalódást váltott ki.

Valószínűleg jól látta Gömbös, hogy az ország, a magyar nép csak akkor képes a trianoni béke és a gazdasági válság utáni elkeserítő állapotából felemelkedni, ha széles nemzeti összefogás jön létre. Abban is igaza lehetett, hogy ennek az összefogásnak őszintének, önként és szívesen vállalt egységnek kell lennie. Gömbös azonban az önként vállalt egység helyett felülről erőszakolt propaganda-egység

---

²⁴ Gergely, i.m. 297., 301., 314.

²⁵ Vonyó József, Gömbös Gyula - Egy politikuspálya néhány vitatott kérdése. In: A magyar történelem vitatott személyiségei 2. Budapest 2003. 31-82.

²⁶ Idézi: Vonyó, Gömbös Gyula., i.m. 52.o.

kiépítését kezdte meg (még hozzá rohamtempóban), ami értelemszerűen kudarcba fulladt, társadalmi ellenállásba ütközött. A „vezér” nem látta be, hogy a lelkek harmóniája nem valósulhat meg a lelkek fölött uralkodó diktatúrában.